

Corduas, Sergio

Golem, Robot, Švejk (1982)

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1995, vol. 44, iss. D42, pp. [23]-37

ISBN 80-210-1410-5

ISSN 0231-7818

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108807>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

SERGIO CORDUAS

GOLEM, ROBOT, ŠVEJK (1982)

Tento příspěvek nepřináší z přísně hebraistického hlediska nic nového, už proto, že k tomu nemám potřebné odborné předpoklady. Nechce být ani vysloveně **literárním** rozbořem, ať už postavy haškovské nebo čapkovské. Do třetice nechce ani prostě **připojit Švejka** k ostatním dvěma postavám. Jde nanejvýš o to navrhnout — podle zásady, že celek je něčím **jiným** než souhrnem částí — jakýsi celek, o němž není nezajímavé diskutovat, řekněme trojici nebo triádu, a který je přitom nutně svým způsobem arbitrární.

Pokusím se naznačit souvislost — doufám, že nikoli náhodnou a snad svým způsobem novou — mezi třemi jevy: jedním z oblasti pražské kultury **židovské (Golem)**, druhým z oblasti pražské kultury **ryze pražské (Josef Švejk)** a třetím z kulturní oblasti, kterou bych nazval Praha **univerzální (Robot)**. Mým cílem je poukázat na jeden dosud tuším nezmiňovaný aspekt obecné tendence, jíž se vyznačuje kultura nejen středoevropská: symbolické a imaginativní potřeby člověka jsou zachycovány v podobě **typů** — odlišných, ale vzájemně spjatých. Nejde samozřejmě o výlučný jev židovského a středoevropského prostředí, avšak např. v Praze mají tyto typy mimořádně příznivý osud: uchovávají se a přecházejí do cizích kultur, takže mohou být nadále nejen archeologicky „zkoumány“, ale dokonce přímo aktivně „užívány“. Doklad? U **Švejka** stačí třeba krátký pobyt v některé z pražských pivnic nebo u Bohumila Hrabala četba např. *Pábitelů*.

Není jistě nutné zvláště připomínat vztah mezi **Golemem a Robotem**¹, protože je známý a samozřejmý. Odkazuji na Ripellina², ale dodávám ihned, že implikace, které nabízí souvislost **Golem — Robot**, nejsou zdaleka vyčerpány tím, co dnes víme. Svůj výklad rozdělím do sedmi částí, a to jednak pro přehlednost, jednak s ohledem na povahu materiálu.

---

¹ **Golemem** (s velkým G) rozumím **Golema** pražského. **Robotem** (s velkým R) chápu **Robota** Čapkova, na rozdíl od **robota** (s malým r), totiž různých automatických zařízení, vynálezů a počítačů. Konečně **golem** (s malým g) je jakýkoliv **golem**, ať už pražský nebo jiný.

² Viz *Poznámku (Nota)* A. M. Ripellina v jeho vydání K. Čapka, *R.U.R.*, Einaudi, Torino 1971, s. 173–183.

I. Golem

Jak jsem uvedl, nemám speciální hebraistické znalosti, abych mohl přicházet s objevy. **Golemem** je pro mě pochopitelně **Golem** pražský.³ Přestože je známo, že došlo k tisíci a jednomu pokusu zkonstruovat **golema**, vycházím z legendy, která se týká „*onoho Golema, jehož kdysi stvořil ze strachu, neštěstí a hlíny pražský Rabbi Löw*“, jak říká Bohumil Hrabal v interview o Haškovi a jistém Kafkovi⁴. Mohl bych také říci, s odkazem na jistý soudobý pramen přepisující prameny starší, že vycházím z onoho **Golema**, který měl pražskému rabínovi pomoci bránit Židy a zrodil se jako „*živý tvor*“ ze „*čtyř živlů: ze země, ohně, vody a vzduchu. Podobal se člověku k nerozeznání, avšak jedno mu přece jen chybělo: golem neuměl mluvit, neboť ani moudrý rabín neovládal všechna tajemství a tajemství řeči je ze všech tajemství největší.*“⁵

V tomto smyslu nemá polská předehra **Golema** na tomto místě velký význam (stejně tak ani poslední mně známá publikace věnovaná této otázce, která podle mého názoru neodstraňuje pochybnosti o autenticitě Rosenbergova textu).⁶ Přesto neškodí upřesnit, že mezi mnoha protichůdnými pojetími **golema** dávám přednost verzi, jejímž autorem je sefardský kabalista Moses Cordovero (1548)⁷, a to nejen kvůli jménu, ale proto, že mi jeho verze připadá nejvyváženější. To platí především, pokud jde o otázku duše a slova u **golema**.

Velice rád bych zde podal přehled sedmi (jak jinak než sedmi) hlavních legend o pražském **Golemovi**⁸. Není to však časově možné, a kromě toho jsou známé a lze je zčásti najít u Ripellina.⁹ Raději proto vyberu ty jednotlivosti, které pokládám za nejvýznamnější a nejdůležitější, aniž bych je pro tuto chvíli uváděl do vzájemných souvislostí.

Z legend: Pražský **Golem** nosí **šém** (především pod **jazykem**; jinak také na čele nebo na hrudi) a nikoli už tetragram **EMET** na čele. Tento tvor (nebo věc?), nemá **dar slova**, ale **dokáže psát**. Může být **neviditelný**, pokud mu Rabbi Löw zavěsí kolem krku proužek z daňčí kůže. Když plní příkazy, **silně přehání**. Může zabránit **sňatku** mezi bratrem a sestrou. Založit tradici — díky roztržitosti Rabbi Löwa — podle níž se **pouze** ve Staronové synagóze v Praze čte žalm de-

³ Pokud jde o pražského **Golema**, odkazují na lit. cit. A. M. Ripellinem: *Praga magica*, Einaudi, Torino 1973, s. 157–187 (český překlad *Magická Praha*, Odeon, Praha 1992, s. 161–192), a G. Scholem: *The Idea of the Golem*, in: Scholem, G., *On the Kabbalah and its Symbolism*, London 1965, s. 203.

⁴ Viz Hrabal, B., *L'ironia praghese: Hašek a Kafka* (Pražská ironie: Hašek a Kafka), in: *Treni strettamente sorvegliati* (Ostře sledované vlaky), Edizioni E/O, Roma 1982.

⁵ Cibula, Václav, *Pražské pověsti*, Praha 1972, s. 242.

⁶ Winkler, G., *The Golem of Prague: A Historical and Literary Investigation of an Old Bohemian Legend*, Judaica Press, New York 1980.

⁷ Scholem, G., *The Idea of Golem*, o. c., s. 194.

⁸ Lze je najít u V. Cibuly, o. c., s. 241–253.

⁹ Ripellino, A. M.: *Praga Magica*, o. c., s. 157–187 (český překlad *Magická Praha*, Odeon, Praha 1992, s. 161–192).

vadesátý druhý **dvakrát**.¹⁰ Proces stvoření **Golema** je **vratný**. Když „vypadne“, pokud to tak lze říci, rovnováha, která **Golema** „drží“, objevuje se v legendě často (alespoň jako zdánlivá příčina) **žena** (není prozatím důležité, zda **Golem** po ní touží nebo ne).

Z literatury: Z nepřeberného množství vybírám pouze dva detaily: jednak **kovový automat** — **golem**, který „napodobuje lidskou řeč“ (Vrchlický, cit. podle Ripellina)¹¹, jednak nejméně dvě literární **falza**¹².

Z interpretací pražské legendy cituji jako základní a nejobecnější tyto: **golem** je nepochybně především **dvojník**¹³; Bůh k člověku (ať už je to Adam nebo Abraham) se má jako rabín ke **Golemovi**; stvoření **golema** je projevem obrany nebo naopak projevem pýchy, vzpoury, popření Boha (Zolla); konečně má **golem** co do činění s netvorem, s čarodějnickým učněm a se sluhou. Jedná se o věci známé, ale tady platí, přestože odpovídají dobou, místem a typem různým zdrojům.

II. Robot

I zde jsou věci dobře známé, ne však zdaleka všechny. Pokud jde o ty známé, odkazují opět na Ripellina¹⁴. Z pochopitelných důvodů a ke své škodě nevím téměř nic o **robotech**, pokud se jimi rozumějí stroje a výtvořiny soudobé vědy od pračky po počítač. Avšak pokud jde o pražského **Robota**, je třeba uvést několik poznámek, naprosto nezbytných jak pro pochopení Čapkovy vynálezu, tak pro jeho vztahování ke **Švejkovi** a ke **Golemovi**.

Je známo — jak píše Ripellino — že slovo **robot** se v češtině objevilo poprvé v názvu dramatu *R.U. R. (Rossum's Universal Robots, 1920)* Karla Čapka. Jedná se o neologismus, avšak motivovaný, neboť stsl. *rabъ* (psl. < *rōb) znamená ‘sluha, otrok’, *рабoтaмь* ‘pracovat’, slk. *robotník* ‘dělník’ a stč. *robota* ‘poddanství, nucené práce’. Bezprostředně motivujícím výrazem je č. *roboty*. Zde si Ripellino nepovšiml (a není mi jasné proč) důležité skutečnosti, která by

¹⁰ Ripellino (in: *Praga magica*, o. c., s. 155 (český překlad s. 169) se o této tradici nezmiňuje, přestože legendu samu připomíná. *Scholem (The Idea of Golem, o. c., s. 203)* ji naopak uvádí, ale předpokládá, že ještě nenastal sabat. Podle pražské legendy v době, kdy Rabbi Löw skončil četbu žalmu, již sabat začal. Srov. *Cibula, o. c., s. 249*.

¹¹ Ripellino, A. M., *Praga magica*, o. c., s. 162 (český překlad s. 166). Zdůrazněno nápadnou kurzívou.

¹² Ripellino, A. M., *Praga magica*, o. c., s. 168 (český překlad s. 172).

¹³ **Golem** jako dvojník je podle mého názoru interpretace jedinečná a základní. Nechápu dobře negativní a poněkud příliš zevšeobecnující stanovisko, které *Scholem* vyjadřuje k podobné interpretaci, i když se jedná pouze o rabínova dvojníka, těmito slovy (in: *The Idea of Golem, o. c., s. 204*): „*Held's suggestion that it (tj. blíže neupřesněné zjevení, které odradilo Rabbi Hayima od toho, aby stvořil golema) was the rabbi's double, hence the golem himself, is profound but not very plausible.*“

¹⁴ Viz *Poznámku (Nota)* připojenou k vydání *R.U.R.*, cit. v pozn. 2.

sama o sobě zasluhovala interpretační studii a která podle mne představuje **primární** souvislosti mezi **Golemem, Robotem a Švejkem**: Při derivaci *robot* od *roboty* se mění femininum na maskulinum, a to maskulinum životné. Slovanská kategorie životnosti je vyhrazena maskulinům označujícím živé (s výjimkou několika nadpřirozených) bytosti a je natolik významná, že se vyznačuje vlastním systémem deklinačních sufixů. Protože závažnost té skutečnosti, že **Robot** je **životný**, je zcela zřejmá, není nutné ji komentovat a stačí upozornit na sekundárně možný gen. *robotu* a akuzativ *robot* (vedle gen. / ak. *robot*) v těch případech, kdy jde o **neživotný** výraz, označující přístroje a automaty, zvláště domácí spotřebiče. Slovo *Golem* je přirozeně životné maskulinum. Za zmínku stojí možná i pro Čechy, že *Švejk*, přirozeně životný výraz jako vlastní jméno muže, existuje i jako jméno osobní, registrované ve slovnících s malým š.¹⁵ Potkal ho tedy osud, jehož se např. v italštině dočkal renesanční hlupák Bertoldo, i když *Švejk* vahou své osobnosti odpovídá spíš Renzovi. Tento krátký exkurs se tady hlásí k tomu pojetí Čapkova termínu, jaké je vcelku běžné v utopistické literatuře a v science-fiction. Naproti tomu značně odlišné pojetí ve vědeckém, zvláště anglosaském úzu, kde zpravidla není ani ta nejmenší představa o čapkovském původu slova *robot*, se mi jeví poněkud problematické.

Ví se — a jistě to nemohlo uniknout ani Ripellinovi — že výraz *robot* poradil Karlu Čapkovi jeho bratr Josef namísto zamýšleného *labor*. Z bohemistického hlediska vzato by tento Josefův zásah zasluhoval vlastní studii, aby se Josefovi dostalo pozornosti, která mu právem náleží. Nás však v této souvislosti zajímá pouze to, že jde o zásah, který má kardinální význam ze dvou dobrých důvodů. První je ten, že lat. *labor* je mnohem spíše klasický než středověký výraz a pojí se s utrpením (jak ukazuje vergiliovská personifikace *Labos*¹⁶); má jen máloco společného s robotou (lat. *munia*, *munera*, *angaria*), tedy s hlavním interpretačním klíčem **Robota**¹⁷. Druhý dobrý důvod — a nejde tu opravdu o pedantství — se opět týká kategorie životnosti. I **Labor** by se byl stal životným, ale jaksi

¹⁵ Viz *SSJČ*, díl III, Academia, Praha 1966, s. 747 s.v. *švejk*. Rád bych alespoň v poznámce podotkl, že *Ripellino* dospěl velmi blízko ke spojení *Švejka* s *Golemem*, ale jako by mu v cestě stála nějaká překážka, ne a ne toto spojení spatřit. Uvedu jeden příklad. Při řeči o pražském *Golemovi* Rabbi Löw se velmi správně zmiňuje o tom, že „*hliněnc bere všechno komicky doslova, ...podobá se v tom mazaným prostáčkům, jaké známe z pohádek*“ (zdůraznění je naše). O tři řádky výše se zmiňuje o *Golemovi* jako o *sluhovi*. Spojení je vlastně tu, a přesto o něm nepadne ani slovo. Jediné vysvětlení nacházím v tom, že *Ripellino*, přestože přijal s potěšením jednu z mých tezí o *Švejkovi*, dopouští se v tomto případě nedorozumění, které *Švejka* pronásleduje, že totiž není pokládán za hodna seriózního rozboru. Cit. příklad je z *Praga magica*, o. c., s. 167 (český překlad s. 171). Víť dobře, že na jiných místech této znovu a znovu inspirující knihy je *Švejk* brán vážně, avšak vynechání *Golema* pokládám za jinak nepochopitelné právě proto, že *Švejk* je něco mnohem víc než literární osobnost, ostatně podobně jako Josef K., s nímž se v úvodu *Magické Prahy* setkává.

¹⁶ *Verg. Aen. 6, 277: Terribiles visu formae, Letumque Labosque.*

¹⁷ Jeden z mých kolegů mi laskavě poskytl informaci, že *labor* jako středověký výraz velmi málo souvisí s robotou a je v tomto smyslu zřejmě poprvé doložen v *Glossariu* Frassově z r. 1957. Je tedy vyloučeno, aby ho Čapek s robotou spojoval.

špatně udělaným. Jeho gen. a pl. s životnou koncovkou znějí směšně a **Labor** by se byl nestal úspěšným robotem, protože každý Čech ví, oč jde: ať už je abstraktní nebo konkrétní, v každém případě je **neživotný**. Nechci tvrdit, že Čapkovovo drama R.U.L. (Rossum's Universal **L**abors) by nebylo mělo úspěch pražské premiéry z r. 1921 a londýnské z r. 1923. Bylo by se však stalo úspěšným dramatem namísto skutečného kulturního prvku (neboli *unitá culturale* slovy Umberta Eca) s ústředním postavením ve všech západních kulturách a s neobyčejně trefným jménem nové a přesné ražby. Jména jsou často určující, nejsou-li v kultuře dokonce vším, a zde uvedená tři jména to sama o sobě dokazují: Nakolik by nás zajímal **golem**, kdybychom znali bezpečný **překlad** a kdyby na čele nenosil **vlastní** jméno Boží? Uhrnem: To, co jsem zde řekl o **Robotovi**, budiž pokládáno třeba za čistě lingvistický důkaz významu a důležitosti **duše**, pokud ji hlinění panáci a kovoví panáci stvoření v Praze mají. A **Švejka**?

III. Švejk

O Josefa **Švejka** jsem se zajímal vícekrát¹⁸ a nemám v úmyslu se zde opakovat ani vás nudit. Pokládám ovšem za zajímavé věnovat místo letmých narážek konečně pár souvislých řádků tomu, že existuje nikoli neužitečná a nikoli nepotřebná souvislost mezi nejslavnějším dobrým vojákem světa a nejslavnějším z **golemů** a z **robotů** (vlastně **Robotů** s velkým R). Je jasné, že všechno souvisí se vším, a proč se tedy bránit spojování těchto i jiných kulturních pojmů. Nemyslím však, že by zde mělo jít jen o takovéto obecné prostocviky, a to, co mě zajímá, není jen společný pražský původ. Koneckonců **golem** přišel na svět dříve i jinde než v Praze a totéž platí i pro **roboty** a dokonce i pro literární typ **Švejka**. Zajímá mě jev, který nazývám „druhá tvorba“, jehož evropským sídlem je **Praha** (obvykle se za ně pokládá **Paříž**)¹⁹ a jehož výsledky jsou pro západní kulturu rozhodující. Bez dalšího podotýkám, že tato „druhá tvorba“ souvisí s jakousi nedostatečností renesance a romantismu v české kultuře. Víím, že tím na sebe přivolávám hromy a blesky vážených bohemistů a slavistů, ale rád bych je uklidnil tvrzením, že se nejedná, mohu-li citovat sám sebe, o chybu nebo nedostatek, nýbrž o odlišnost, která umožňuje jiný pohled právě na renesanci a romantismus.²⁰ Tři členové naší trojice se kupříkladu stávají součástí celé moderní a současné kultury **teprve poté**, co přišli na svět, odlišili se a byli znovu stvoření v Praze; proto mi připadá samozřejmé i potřebné znovu je spojit.

¹⁸ In: *Carte segrete* 1968, č. 8, s. 100–108; *Il canocchiale* 1971, č. 3–6, s. 125–136. Dále v doslovu Jaroslav Hašek, *dadaplebeo e maledetto di Praga* (Jaroslav Hašek pražský *dadaplebejec a prokletý*), in: Hašek, J., *Švejk contro l' Italia*, Garzanti, Milano 1975, s. 431–449. Viz též Corduas, S., *Některé poznámky k možné reinterpretaci Haškova Švejka*, in: SPFFBU, D 28 (1981), s. 19–28.

¹⁹ Pražský kubismus a surrealismus jsou dobrým důkazem toho, jak málo si vymýšlím, když mluvím o Praze jako o sídle „druhé tvorby“.

²⁰ Corduas, S., *Non evitare Mácha (in forma di lettere a Ettore Lo Gatto)*, in: *Studi in onore di Ettore Lo Gatto*, Bulzoni, Roma 1980, s. 41–47.

Klíč k této trojici a k její důležitosti pro celou, nejen literární a nejen středoevropskou kulturu vidím nikoli v **Golemovi** nebo v **Robotovi**, nýbrž ve **Švejkovi**. Je jistě pravda, že takový klíč by se dal spatřovat naopak v Josefu K., který sem beztak také patří. Jenže tím bych celou úvahu zkomplikoval, musel bych se zabývat např. Leopoldem Bloomem a mužem bez vlastností, prostě šlo by už o jiné téma. **Švejk** je koneckonců jedinou postavou této literární rodiny, která se zrodila v češtině. Zůstanu tedy prozatím jen u **Švejka**.

Švejk je především postava literární. Abych vyložil souvislost s **Golemem** a **Robotem**, musím shrnout, i když poněkud apodikticky, jak svou postavu vidím. Jsem odjakživa přesvědčen, že **Švejk** není, jak se tvrdívá, pasivní „zašívák“, nýbrž je aktivní, dokonce nesmírně aktivní, přičemž jeho činnost spočívá v hyperbolickém verbalismu projevu. Že není psychologicky a sociologicky definovaný, nýbrž má neproniknutelnost masky. Že je a priori prost obsahu, a je tedy schopen zprostředkovat nebo pojmut jakýkoliv obsah. Že tedy není antimilitarista a „malý habsburský člověk“, nýbrž především **permanentní rozvraceč**, nefalšovaná Sfinga se svými otázkami, dokládající nepřekonanou krizi kultury a vědy mezi počátkem století a 20. léty. Bohumil Hrabal, nepochybný dědic Haška (a Kafky) ve svém interview cituje odborníka, který tvrdí právě to, o čem mluvím: má za to, že „*Švejk není metafora ani symbol, ale hieroglyf bytí*“. Podle mě je tedy **Švejk** sféra nebo labyrint, nikoli psychologický nebo sociologický typ; souvisí s typem sluhy (od Plauta dál), s mytologickými skutečnostmi, s krizí pozitivistického myšlení; souvisí jakožto idiot s Kristem (i když méně než idiot Dostojevského: ale nikdo o tom nechce slyšet). **Švejk** takto definovaný je mnohem víc než literární postava, není možné se mu vyhnout nebo ho obejít, i když právě o to se Češi, a posléze nejen oni, pokoušejí prostřednictvím falešných glorifikací.

IV. Golem, Robot, Švejk

Určité **obecné** souvislosti mezi členy naší triády vyskočí za daného stavu věci samy o sobě.

Je-li **Golem** pokusem o „druhou tvorbu“, pak legenda o něm odkazuje na jistou metafyziku, a jisté náboženství, což nelze obejít. Totéž **Švejk**.

Je-li **Robot** dalším případem „druhé tvorby“, je analogický **Golemovi**, ale odpovídá mu z hlediska jiného čtenáře: je to čtenář nikoli nutně židovský, který prošel romantismem a Nietzsche. Jinými slovy, jde o čtenáře, který ztratil boha a který sleduje s drásavou vnitřní rozervaností cestu problematického vědeckého pokroku. Ani tuto skutečnost nelze obejít. Totéž **Švejk**.

Tato již známá fakta se zde tedy na pražské půdě potvrzují, i když zatím jen v obecné rovině. Pokusím se nyní ukázat na některé souvislosti **specifické a konkrétní**, přičemž vyjdu ze **Švejka** směrem k **Robotovi** a ke **Golemovi**.

V. Švejk a Robot

Společná jsou jim především analogická **nedorozumění**. Nedorozumění o Švejkovi například je, že je odpovědí na první světovou válku. Není to pravda z toho prostého důvodu, známého např. i z italských překladů Haška²¹, že Švejk přichází na svět jako krátký povídkový cyklus v květnu 1911. Dále existuje druhý švejkovský cyklus, který bych označil jako válečný, protože byl psán v Rusku v letech 1916 — 1917.²²

Román, tak jak jej známe je z let 1921 — 1923, je třetí podobou Švejka. Stojí za to připomenout, že román je nedokončený a že zmínění tři Švejkové jsou navzájem odlišní, přičemž tato trojjednotnost dokládá přinejmenším dvě věci: Švejk není v žádném případě jen reakcí na válku a na rozklad Kakánie. Sám autor právem upozornil (v doslovu k prvnímu dílu), že by bylo zúžením dělat ze Švejka prostě novou nadávku: „*Jsi blbej jak Švejk*,“ jak se v Čechách stále říká.

Toto pohodlné a pro každou literaturu typické nepochopení postihlo i **Robota**. Byl vykládán jako kritika kapitalismu a amerikanismu, myslelo a stále se myslí na strach z civilizace. K. Čapek měl naopak ke stroji pozitivní vztah a adresát, jehož měl na mysli, stejně jako Hašek (nikoli náhodný zakladatel Strany mírného pokroku v mezích zákona), byl běžný člověk a jeho psychologie.

Jinou skutečností spojující **Robota** a **Švejka** je variace na dané téma z pera autorova nebo někoho jiného, ale v každém případě *in loco*. Pokud jde o Švejka, existují nejen zmíněné tři verze, ale i pokračování románu psaná jinými autory, filmové a divadelní inscenace a řada Haškových povídek.

Pokud jde o **Robota**, pak kromě jmen, která cituje Ripellino, uvedu v rychlosti Františka Langera (1888 — 1965), Edmonda Konráda (1888 — 1957), Gabrielu Preissovou (1862 — 1946) a na prvním místě samozřejmě Karla a Josefa Čapka. Z řad **Robotových** příbuzných, které nacházím v čapkovské Praze, stojí za to uvést některé: *Šestý světadíl*, který se vynoří (nejprve jako sídlo naděje a později smrti) a pak potopí v dramatu *Země mnoha jmen* Josefa Čapka (1923; jedno z mnoha jmen je Leninia); „kanón negace“, který střílí v dramatu *Adam Stvořitel*, společném díle Karla a Josefa Čapka (1927; srov. druhé slovo titulu); a především bych uvedl, právě kvůli Švejkovi, dalšího **robota-golema** jménem *Olbřím* (Edmond Konrád, 1928), protože v tomto dramatu dr. Harant vyrábí v laboratoři „bytosti dokonale apolitické“ na jedné straně a tzv. *homo excelsior* na druhé (tím je pochopitelně diktátor). Podotýkám, že v pražských legendách se objevují automaty na psaní (zvané *mechanismy*)²³.

21 Viz povídku H a š e k , J., *Švejk stojí proti Itálii*, in: Dobrý voják Švejk před válkou a jiné podivné historoky (Spisy Jaroslava Haška, sv.10), Praha 1957. Italský překlad *Švejk contro l' Italia*, in: Švejk contro l' Italia, o. c. v pozn. 18.

22 Srov. první povídku tohoto cyklu nazvanou *Dobrý voják Švejk ve vězení*, in: H a š e k , J., *Dobrý voják Švejk před válkou a jiné podivné historoky*, o. c. v pozn. 21. Italský překlad in: Švejk contro l' Italia, o. c. v pozn. 18.

23 Viz N o v o t n ý , A., *Toulky nenávratné*, Praha 1946.

Množství materiálu je nepřehledné, a tak raději přestanu. Rád bych se nyní zastavil u vlastních postřehů a upozornil na několik společných rysů, které ve smyslu analogie anebo protikladu spojují **Švejka a Roboty**.

1. **Roboti** mluví, přestože jsou vlastně čímsi chemickým a strojem. **Švejk** mluví, dokonce mluví až přespříliš, přesně tak jako „splašený“ stroj.

2. **Roboti** jsou antropomorfní. **Švejk** — ať je to sebedivnější — je antropomorfní příliš málo. Víme, že má 35 let a modré oči, ale nic víc. Jinými slovy by se dalo říct: **Roboti** jsou „protoplazma“, „koloidální rosol“ s jakousi humanoidní „duší“. **Švejk** je teoreticky člověk, ale ve skutečnosti jde o jakousi nekontrolovatelnou přírodní sílu, prostě jakýsi druh „protoplazmy“.

3. **Roboti** ani **Švejk** nemají na první pohled vlastní city. Při bližším pohledu se ukáže, že **Roboti** jisté city získávají, kdežto **Švejk** je prostě nemá.

4. **Roboty a Švejka** spojuje vzpoura proti člověku, ale **Roboti** (stejně tak mloci atd.) ji vyhláší: projevují se fyzicky a nakonec se jim dostává požehnání od Alquista. **Švejk** se objektivně bouří, ale proklamuje stále lásku a věrnost: projevuje se slovně a požehnání se mu nedostane nikdy od nikoho.

5. **Roboti** mohou být i ženského pohlaví: existuje **Robotka Helena** a **Helena Gloryová** je klíčem k rozuzlení. Osobně pokládám tuto skutečnost za Čapkův vážný ideový, sentimentální a měšťácký omyl, protože jde o něco jiného. **Švejk** nemá ženský protějšek ani v románu ani mimo něj, přestože dal vzniknout mnoha slovům se základem *švejk*²⁴ a nemá (a zřejmě by nikdy ani nemohl mít) žádné rozuzlení.

6. **Robotů** je bezpočet, **Švejk** je jediný, literárních **Švejků** je mnoho (z nich je brechtovský *Schweyk* jen ten nejznámější), a **švejků** s malým *š* (máme-li na mysli *švejka* jako jméno obecné) je rovněž bezpočet.

VI. Švejk a Golem

Musím se přiznat, že jde o spojení, které mě zajímá nejvíc. Zasluhovalo by si obšírnou studii, nesmírně pečlivou a detailní, k níž se, jak doufám, jednou někdo odhodlá a k níž by bylo nejprve zapotřebí vyložit **golema** serióznějším a fundovanějším způsobem, než mohu já zde.

Prozatím lze říci, že i je spojují nedorozumění. Obou se např. týká problém **falzifikátů**. Falza Rabbi Löwa a o Rabbi Löwovi jsou známá. Pokud jde o **Švejka**, je třeba předně ve stručnosti připomenout románová dokončení a inscenace. Nejde o falza, ale s falzy souvisejí. Dále připomenu, že pražský časopis *Karikatury* publikoval v srpnu 1911, tedy tři měsíce poté, co vyšly první povídky o **Švejkovi**, povídku nazvanou *Sláva a smrt vojáka Švejka*, podepsanou jakýmsi Josefem **Aškem** (sic).²⁵ (Literární falza vždy znovu fascinují. Toto fal-

²⁴ Viz *Libera discesa da Josef Švejk*, in: Bohemarius — Letture di Praga, In forma di parole, Elitropia, Reggio Emilia 1983, vyd. S. Corduas.

²⁵ Viz Corduas, S., *Jaroslav Hašek, dadaplebeo e maledetto di Praga*, in: Hašek, J., *Švejk contro l'Italia*, o. c. Zajímavá je skutečnost, že k této falešné smrti nedo-

zum je smrtonosné už svým jménem a titulem: bere Haškovi **alef** a **Švejkevi** život).

Zdá se mi, že do této souvislosti patří i falza o autorovi. Z nich připomínám četná falešná úmrtní oznámení (zase smrt) a dokonce publikace nekrologu v novinách. Rozdíl oproti Rabbi Löwovi vidím v tom, že Hašek rád přispíval k tvorbě falz sám o sobě (ale rozzlobil ho nekrolog).²⁶

Kromě falz je tu **magie**, a to i u **Švejka**: několik přátel J. Haška se krátce po jeho smrti sešlo na spiritistické seanci, aby vyvolali autora ducha a nechali si diktovat pokračování **Švejka**.²⁷

Falza i magie jsou přirozené jako filologický a filozofický problém daleko důležitější u **golema**. Jistěže, pokud je základní skutečností to, že nelze přesně definovat — řekněme — historické rysy autorů a jejich výtvorů, pak je v tomto smyslu závažnější všechno to, co se týká Haška a **Švejka**, protože se to stalo ani ne před 70 — 80 lety. (A navíc proto, že existují strukturalisté, kteří věří, že lze rozluštit kterýkoliv literární objekt — zatímco první a nejdůležitější literární strukturalismus, totiž ten, jehož pražským představitelem je Jan Mukařovský, se Čapkem zabýval, ale Haškem pochopitelně nikoli.)²⁸

Podstatné však zde je to, že vznikla, jak se mi snad podařilo alespoň zčásti dokázat, skutečná legenda o **Švejkevi**. Žije stále a bylo by možné citovat řadu příkladů. Rád bych však uvedl několik analogií a protikladů spojujících **Švejka** s **Golemem**.

Nejprve stejných šest bodů, které byly zmíněny u **Švejka** s **Robotem**.

1. I když jiní historičtí **golemové** mluví, náš **Golem** nemluví nikdy a vůbec (dokáže však za mimořádných okolností psát). O **Švejkevi** bylo už řečeno, že mluví až přespříliš.

2. Také **Golem** je antropomorfní. Rozumím-li dobře, překládá se hebrejské slovo²⁹ do řečtiny jako *ἀκατέργαστος*³⁰ (Septuaginta), do latiny jako *imperfectum* (Jeronýmova Vulgáta), do češtiny jednak dnes už zapomenutým *trupeš*³¹ (Bible Kralická), jednak nověji jako *zárodek* (ekumenický překlad), ale znamená vlastně 'látka', nebo ještě lépe 'materie' v tom smyslu, ve kterém stojí surovina proti všemu, co má svoji formu. **Švejk**, jak už víme, je antropomorfní příliš málo. Jistěže je člověk, ale člověk co do svého tvaru příliš neurčitý, je to beztvářný tvar.

šlo, protože cenzura apokryfní povídku zabavila ponechala z ní jen několik řádků.

26 Viz povídku *Jak jsem se setkal s autorem svého nekrologu*, in: *Moje zpověď* (Spisy Jaroslava Haška, sv. 16), Praha 1967.

27 Viz *C o r d u a s . S .*, l.c. v pozn. 25.

28 Viz *M u k a ř o v s k ý , J .*, *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty*, Praha 1936; idem, *Estetická norma*, in: *Studie z poetiky*, Praha 1966; idem, *Trojice studií o Karlu Čapkovi*, in: *Kapitoly z české poetiky*, Praha 1948, s. 325–402.

29 Hapax legomenon Starého zákona, užito v Ž 139, 16.

30 Dosl. vlastně „to, co není vytvořeno, dotvořeno“.

31 *SSJČ*: „zast. beztvářný kus hlíny; něco vyprahlého, drolivého, drobivého; ker. slang. polotovar k dalšímu zpracování.“ Etymologicky vlastně „trouchnivina“.

3. **Švejk** ani **Golem** nemají na první pohled vlastní city. Při bližším pohledu se ukáže, že **Golem** nějaké mít může (možná jediný: vztek), zatímco **Švejk** zase nemá žádný.

4. Spojuje je vzpoura. Pro **Golema** může podle různých pramenů být nepřitelem Nežid nebo vyvolený, rabín, který jej stvořil. **Švejk** rozlišuje, ne zcela analogicky, zda jedná s vydědenci, jako je sám, nebo s představiteli moci.³² **Golem** se projevuje fyzicky a v závěru své vzpoury nachází vždy svůj vlastní fyzický konec. **Švejk**, který jako obvykle proklamuje lásku a věrnost, se projevuje slovně a nepodléhá nikdy.

5. **Golem** ani **Švejk** nemají ženský protějšek. **Golem** se v ženě sem tam zhlédne; **Švejk** nikdy.

6. **Golem** Rabbi Löwa je jediný, ale **golemů** je bezpočet. **Švejk** je jediný, **Švejků** literárních je mnoho, **Švejků** s malým *š* je bezpočet.

Našlo by se toho přirozeně víc a já se pokusím jít hned dál, jenomže se vždycky zastavím u šesti položek, protože dojít k šesti je už čímsi proti golemským pravidlům, a člověk nikdy neví.

Následuje tedy dalších šest bodů. Musím upřesnit, že nejde už jen o fakta, nýbrž částečně i o interpretace, a že spolu s šesti body již uvedenými do určité míry nahrazují kapitolku o **Robotovi a Golemovi**, kterou jsem jistým nedopatřením vynechal. Ale už je to tak: stejně jsem se přiznal, že klíčem je pro mě **Švejk**.

Švejk a Golem II. Případným zájemcům navrhuji, aby se zabývali následujícími šesti problémy, které se týkají pražského **Golema**, ostatních **golemů** a **Švejka**.

1. Silné, ničím nemotivované **přehánění**. Jakmile má **Golem** splnit nějaký úkol, silně přehání. Když má Perle donést jablek, donese jablek celý stánek, a nádvkem i trhovkyni přes rameno.³³ **Švejk** jedná naprosto stejným způsobem — jenomže jeho přehánění je slovní. Je-li osloven, odpovídá především dlouhatánskými monology překračujícími jakoukoliv míru. Při podrobnějším zkoumání se ukazuje, že u **Golema** i u **Švejka** se přehánění týká kvantity i kvality výkonu. Nebudu pro stručnost uvádět příklady, ale shrnu, že u **Golema** je kvalitativním přeháněním jeho vztek, u **Švejka** jeho monolog. **Švejkův** monolog je stručný literární žánr, literární locus par excellence Haškova románu; nikdy nemůže existovat bez podivných nelogičností, tj. řídí se principem, který Šklovskij nazýval „odcizením“ a Mukařovský „deformací“ nebo „aktualizací“.³⁴

Jsem přesvědčen, že jedním ze zdrojů švejkovského přehánění je přehánění **Golemovo**.

³² Rozbor švejkovského dialogu a monologu nastiňuje C o r d u a s , S., *Některé poznámky k možné reinterpetaci Haškova Švejka*, o. c. v pozn. 18.

³³ Viz C i b u l a , V., o. c., s. 244.

³⁴ Viz pozn. 18.

2. **Nepoživatelnost.** Je jedním z rysů, jimiž se **golemové** vyznačují, a patrně nikoli druhotným.³⁵ (Podle mého názoru tento rys znamená, že **golem** má jakousi duši, i když nemá dar slova.) Budeme-li tuto kategorii aplikovat na **Švejka**, odvážím se závěru nepochybně velmi riskantního a eliptického. Dovolím si tvrdit, že z pečlivé četby románu vyplývá, že kdyby se v něm objevil motiv kanibalismu (což není nemožné), **Švejk** by se bezpochyby ukázal jako zcela nepoživatelný. Elipticky bych pak připomněl, že **Švejk** na obranu svého poručíčka ujišťuje bez mrknutí, že přes noc zapomněl číst a psát.

3. Není možná náhoda, že sluha **Švejk** má jméno **Josef**, jímž pojmenoval svého **Golema** Rabbi Löw, když předstíral, že jde prostě o nového domácího a chrámového sluhu: v češtině *Josef*, v jidiš podomácku *Jossile*.

4. Přejdu-li k autorům, schvaluji setkání (i když je v rozporu s původní ideou **golema**),³⁶ které Max Brod³⁷ situuje do předpokojů Rudolfa II.: setkání mezi náboženstvím, kabalou a magií rabína z Porýní a z Polska, ale nakonec z Prahy, Jehudy Löwa ben Becalela (nebo Bezalela), (zesnulého v roce 1608), a astronomií dánského a pak pražského vědce Tycho Brahe, (zesnulého roku 1601). Koneckonců je Tychonova hrobka v kostele vzdáleném pár kroků od hrobky Rabbi Löwa na židovském hřbitově a G. Scholem si přece jen klade otázku, zda má matematika Chaima Perekise titulovat „*Professor — or... Rabbi*“,³⁸ což je vtíp jen zčásti. U Haška dochází k setkání, jež se tomu podobá: setkání mezi literaturou vážnou a nevážnou, pražskou a mimopražskou, a politikou-ideologií-historií, pražskou a mimopražskou. Hašek měl přece co do činění s anarchistickým hnutím a možná i s Mussolinim anarchistou (tuto historii bude jednou třeba prověřit ve jménu Jana Husa), s bolševickou revolucí (byl politickým komisařem 7. armády a vytěžil z toho mistrovské dílko zvané *Velitelem města Bugulmy*). Obecněji vzato byl ve styku s oním „mírným pokrokem v mezích zákona“, o němž jsem se už zmínil a který nás podle mého soudu stále pronásleduje pod různými jmény (reformismus, represivní tolerance atd.).

35 V Talmudu se objevuje, jak alespoň cituji z S c h o l e m a , posvátné tele, které je pojiďáno. Viz S c h o l e m , G., *The Idea of Golem*, o. c. s. 166. Objevují se i pokusy posvátné tele sníst. Viz S c h o l e m , G., *Golem*, in: S c h o l e m , G., *Kabbalah*, Jerusalem 1974, s. 352.

36 *The development of the idea of the golem in Judaism ...is remote from astrology.* (S c h o l e m , G., in: *Golem*, o. c. v pozn. 35). Na jiném místě ovšem Scholem tvrdí, že „*Rabbi Loew was not only the spiritual, but also the actual ancestor of the great mathematician Theodor von Karman...*“ a že „*the Rabbi Loew was also the spiritual ancestor of the two other departed Jews — I mean John von Neumann and Norbert Wiener — who contributed more than anyone else to the magic that has produced the modern Golem*“, tj. rehovotský computer. Viz S c h o l e m , G., *The Golem of Prague and the Golem of Rehovot*, in: S c h o l e m , G., *The Messianic Idea of Judaism*, London 1971, s. 336. Scholem si tedy buď protiřečí, anebo pouze v případě matematiky nevidí u judaistického pojetí **golema** rozpor.

37 R i p e l l i n o , A.M., *Praga magica*, o. c., s. 160 (český překlad s. 164).

38 In: *The Golem of Prague and the Golem of Rehovot*, o. c., s. 339.

Mluvím zde o setkání náboženství a vědy, literatury a ideologie, neboť se to odráží na bytostech, které nás zajímají. **Golemy** totiž (stejně tak jako **roboty**) lze **zastavit**, právě proto, že jde o smíšený výtvor náboženství a vědy více či méně okultní. **Švejka zastavit nelze**, neboť je výtvorem literárním, který oficiálně ignoruje ideologie anebo k nim nadšeně lne, ale který má ideologické — nebo antiideologické — implikace nesmírné závažnosti pro toho, kdo ho čte a vykládá. Vyzývám kohokoliv, aby se pokusil nalézt formuli, která by zastavila **golema a robota Josefa Švejka**. Nikoli náhodně je v románu jediná kapitola, v níž **Švejk** nevystupuje destruktivně — *Anabáze*, při níž je **Švejk sám** a chodí **kolem dokola na cestě do ztracené Putimi**.

(Abych předešel možným námitkám stran **robotů**, podotýkám, že čapkovští **Roboti** v užším slova smyslu jako bytosti stvořené rozumem (Rossum) se ve skutečnosti zastavují sami.)

5. **Neexistence ženského Golema a ženského Švejka**. Neexistenci ženského **Golema** lze vysvětlit tím, že jde o výtvor, který stojí, prostřednictvím rabínovým, mezi syrovou materií a božstvím. Neexistence ženského **Švejka** překvapuje mnohem víc, vezmeme-li v úvahu už zmíněnou produktivitu tohoto jména v češtině³⁹ a **Švejkovu** povahu literární postavy. Od základu *švejk-* existují slovesa, adjektiva, obecná jména, abstrakta, konkréta, ale **žádné** femininum: neexistuje **Švejkyně**, jako neexistuje **Golemka**, zatímco **Robotka** ano.

Zahrneme-li sem tedy i **Roboty**, pak otázka zní, zda zmínění tři panáci mají tendenci navazovat styk se ženou jiného jména. Tato tendence existuje u **Robota**, ale má povahu lidskou a je citová; existuje, i když zřídka a sporně, u **Golema**, ale má povahu animální a je chlípná. Naopak u **Švejka** neexistuje tendence ke styku s ženou nikdy a za žádných okolností: **Švejk** je dokonale a *in toto* čist, jako jediný z těch tří, a to přes svoji dobře známou vulgárnost.

6. **Neustálá přítomnost a životnost**. **Golema** ani Čapkova **Robota** či **Švejka** nikdy nikdo nespatriil, leda v divadle. Otázka přesto zní: Mohl by je některý Pražan anebo kdokoliv z nás imaginativně „spatřit“, jak se někde potloukají? V tomto ohledu se mi zdá, že **Robot** vyšel z módy, jistě alespoň v Praze, a nezajímá už jako **metafora** a antropomorfní stroj nikoho, právě proto, že je možné ho materiálně zkonstruovat, počínaje robotem z filmu *Hvězdné války* a konče computery. Z toho důvodu pokládám za chybu, že byl rehovotský computer nazván *Golem 1*, přestože se tomuto jménu dostalo schválení takového odborníka, jakým je Scholem.⁴⁰ Ten computer se měl jmenovat třeba *Robot 1* a Scholem sám to klidně mohl navrhnout, protože v jiném textu nazývá **golema** „robot“.⁴¹ **Golem** je naopak prakticky stále na svém místě, kdesi na Starém Městě. Zřejmě nikoli náhodou: mezi ulicí, která nese jméno Pařížská, a univerzitní fakultou, která nese jméno Filozofická. A jak říká Josef Kroutvor u Hrabala: „*objevuje se*

³⁹ Viz pozn. 24.

⁴⁰ Viz již cit. *The Golem of Prague and the Golem of Rehovot*.

⁴¹ „*The Golem was almost invariably the benevolent robot of the Prague tradition...*“. *Golem*, o. c. v pozn. 35, s. 354.

v *ghettu ve chvílích deprese*, (...) je *schizofrenickým projektem kolektivní fantazie*⁴², je prostě věcí nad jiné aktuální teď jako kdykoliv jindy. A Švejk? Nuže: v Praze se člověku často zdá, že se s ním setkal, ať už v hospodě, kde je spousta výroků citována z něj, nebo v kasárnách, kde je označení *švejk* stále slyšet a kde se nováčkům donedávna bránilo v četbě tohoto nebezpečného románu. Ale to nejsou místa, kde Švejk číhá. Skrývá se spíš ve výrocích, které nejsou jeho v tom smyslu, že nejsou citovány z románu, ale přesto by velmi dobře citovány být mohly; v nevyřešeném problému, kterým pro Čechy je; v „qualunquismu“ a „umírněnosti“, obojí v uvozovkách; v příbuzenství se slavnými kmotry Josefem K., Gregorem Samsou, Leopoldem Bloomem ...prostě Švejk žije, žije a žije — větší a nebezpečnější dvojník než Golem.

VII. Závěr v podobě otázky

Tyto závěry jsou provizorní, neúplné a rozhodně nedostatečné. Zahrnují **golema** v širším slova smyslu (tedy i jako nositele tetragramu hlásajícího Pravdu a Smrt Boží, i jako čarodějnického učně); zahrnují **robotu** v širokém slova smyslu (tedy i jako čarodějnického učně, i jako computer); zahrnují **Švejka** v širokém slova smyslu, tedy tak, jak jsem se ho snažil vyložit, nebo jako „hieroglyf“ bytí, výtvar literární.

Všem třem **dvojníkům** je společně nejistota a nevyhraněnost postavení mezi materií a duchem. Tato nevyhraněnost se u všech tří vyznačuje přítomností problému slova, božského, magického nebo vědeckého, přítomného, přehnaného nebo chybějícího. Toto slovo je pak samo znakem **duše**.

V podstatě se mi zdá, že **robotům** není dána duše ani skutečné slovo a jsou málo zajímaví. Že **golem** má nízkou podobu duše, nemá (nebo by neměl mít) slovo, ale nosí jméno Boha a je velmi zajímavý. Že **Švejk** je kupodivu takřikající bez duše a je obdařen slovem přehnaným a všeznačným.

Dovolím si sestavit následující tři řady:

- A) Bůh — Vyvolený (rabín) — Dvojník (golem) — Společnost (uzavřená, judaistická)
- B) Ratio — Vyvolený (vědec) — Dvojník (robot) — Společnost (tolerantní/represivní, industriální)
- C) ? — Vyvolený (spisovatel) — Dvojník (Švejk) — Společnost (společnost bývalé habsburské monarchie, naše společnost)

V řadách Bůh a Ratio⁴³ jsou všichni čarodějnickými učni, všichni jsou stvořiteli a stvořeními. Platí to o Bohu (našem stvoření), i **Golemovi** (dotvrzuje to jeho schopnost psát, aby zabránil svatokrádeži). Platí to o Ratio (našem stvoření), i **robotovi** (dotvrzuje to jeho vzpoura, i častá falešnost údajů, které poskytuje).

⁴² V interview s Bohumilem Hrabalem, cit. v pozn. 4.

⁴³ Pod výrazem *Ratio* zde rozumím to, co A d o r n o nazval „kalkulující rozum“ a co před ním jeden český filozof a sociolog nazval „měřícím rozumem“. Viz F i s c h e r, J. L., *La crisi della democrazia*. Einaudi, Torino 1977 (Krise demokracie, 1933).

V řadě s otazníkem chybí první článek, chybí **jméno** (Jabès, sám laický Žid, by řekl slovy rabínovými: „*Odpovědi na otázku je zase otázka nová.*“)⁴⁴. Právě z tohoto důvodu jsem použil otazníku namísto slova *literatura*. Dotvrzením chybějícího článku je i ten sociální fakt, který by bylo možno parafrází Chlebnikovova nádherného verše o Německu popsat takto: „*Padlo kakánské Ká*“.

Při tom všem je nejdůležitější právě smrt Boha, ať už **golemovská** nebo **nieztscheovská**. Stejnou důležitost má **pouze slovo**. Tři „dvojníci“, jimiž se zabýváme, jsou analogičtí pouze zdánlivě. **Švejkova** „dvojakost“ je jen zdánlivě podobná **golemovské**. Tam, kde se **golem** „splaší“ sám od sebe a reaguje jenom tehdy, když se mu odejme **šém**, nebo ještě hůře písmeno **alef**, chová se **Švejk** stejně, ať je vyprovokován nebo ne. Ve skutečnosti se však tato a další podobnosti (které lze vztáhnout i na **roboty**) končí právě zde. **Golem i robot** jsou ve skutečnosti vypočtení a vypočitatelní dvojníci, ovladatelní zákonem.⁴⁵ **Švejk 1)** je **nezastavitelný**, **nenapravitelný** a **neovladatelný** (**golem i robot** se dají zastavit, polidštit anebo se znovu stanou materií); **2)** je **absolutně čistý** (ne tak vždy **golemové** a ne tak **Roboti**, dokonce ani **roboty** s malým *r-*, neboť existují ty, které slouží k účelům zvaným **erotické**); **3)** je **nadán v plnosti** a v **nejvlastnějším smyslu**, jako jediný z oněch tří dvojníků, **slovem**, vlastním „**literárním**“ slovem: jeho výpovědi může být **pravda**, **falzum** (jako **zrcadlový protiklad pravdy**) i **fantazie**.

Popravdě řečeno se domnívám, že celou problematiku lze shrnout právě ve jménu **jména**. **Golem** odpovídá **době**, v níž **jméno** bylo **jménem božím**. **Robot** (a ne **Švejk**, jak by se mohlo zdát na první pohled) odpovídá **době**, kdy **jméno** bylo a zčásti dosud je „**humanisticky**“ **jménem člověka**. **Švejk** odpovídá **době** — **naší** nebo **budoucí** — v níž **jméno** není už **jménem božím** a není už **jménem člověka**, ale **my nevíme**, zda je možné najít **jméno nové**, anebo znovu najít **jedno z obou předcházejících**.

Hodí se připomenout, že **ne-li jméno**, pak často **vyvolený** a zcela jistě **dvojník** sídlí především v **Praze: Golem, Robot, Švejk**.

Závěrem bych se rád omluvil, pokud jsem své úvahy založil na interpretacích zčásti osobních a zčásti příliš málo doložených. Jestliže tím, kdo ukazuje na souvislosti, o nichž jsem přesvědčen, je **Švejk**, je to proto, že **literatura nemá v moderním světě svou přesnou identitu**, jakou mají **metafyzická náboženství** nebo **vědy** (i když své identity střídají). **Je slovem, nikoli jménem**, a tedy především **pochybností**. Za první a nejdůležitější **pochybnost** pokládám, abych užil

⁴⁴ Viz *In forma di parole*, sv. 6.: Jabès, E., *Il libro delle interrogazioni*, Elitropia, Reggio Emilia 1982.

⁴⁵ V komentáři ke stvoření světa **S c h o l e m** ve své knize *The Idea of Golem*, o. c., s. 168, cituje v jedné interpretaci podle *Seger Jezira*, že „*the cosmos was built — chiefly from the twenty-two letters*“ (hebrejské abecedy) a že (s. 159) „*each letter 'governs' a part of man or a realm of the great world*“. Rád bych zdůraznil slovo *governs*, autorem dané do uvozovek, ovšem za předpokladu, že anglický překladatel správně přeložil originál, po němž jsme neměli možnost pátrat.

GOLEM, ROBOT, ŠVEJK

slov, která řekl Gianni Scalia, pochybnost o tom, zda je metafyzika iluzí potřeby, anebo potřebou iluze.

Odpovědí Josefa Švejka, dvojníka a Pražana do morku kosti, je právě tato otázka.

GOLEM, ROBOT, ŠVEJK

Questo testo, già pubblicato in italiano e francese, è un tentativo di trovare nessi tra le figure citate nel titolo. I nessi riguardano la letteratura, la leggenda, il mito, la religione e la scienza. Tutte e tre le figure vengono esaminate in quanto doppi, nella loro relazione con la parola umana, letteraria e, in parte, divina.

Le conclusioni sono volutamente in forma di domanda e interessano le tre „catene“: del nome, del doppio, dell’eletto. Vengono così poste, almeno in ipotesi, le premesse per proseguire in una ricerca che appare di grande interesse.

